

MÚSICA A LA FESTA

Xavier Orriols

En el radical capgirament de la quotidianitat que anomenem festa, el binomi espai-temps es combina per agafar un sentit nou i inesperat en el qual tot és possible. Per això, la festa és un univers riquíssim que pot ser alhora museu vivent i espai creatiu avantguardista, però per damunt de tot, un *lloc de comunicació*, el qual esdevé punt de trobada de múltiples disciplines.

Considerant solament el vesant musical, ens adonem que la festa ha estat la porta d'entrada de la música a la societat i matriu dels gèneres més diversos. És, per tant, l'espai-temps idoni per a la creació, manifestació, transmissió i reserva d'una part important del patrimoni musical, sempre d'acord amb cada època i situació social, que es defineixen en singulars i canviants paisatges sonors.

ELS SONS D'ANUNCI

Cal considerar d'entrada un gruix important de manifestacions musicals utilitzades com a senyals d'avís a la comunitat de l'inici del temps festiu o de determinats episodis dins d'aquest temps.

Les campanes han definit secularment un àmbit ènic amplíssim, que podem diferenciar i situar en la mesura que coneguem dades concretes. Dels campanars a la situació i forma de les campanes, els sistemes d'execució i tocs diversos. Tan diversos, que han esdevingut un codi de comunicació personalitzat per a comunitats ben petites. Hi ha tradicions nacionals ben diverses, tant a nivell europeu com en àmbits més reduïts. Sabíeu que la forma de tocar les campanes

al Principat no és la mateixa que al País Valencià?

Podríem considerar també els timbres dels instruments. Totes les campanes tenen timbres diferents, els quals són reconeguts com a pròxims i entranyables pel veïnat i els parroquians.

Apostem doncs –d'entrada– per un llarg *toc general* (totes les campanes disponibles combinant totes les tècniques a l'abast), reservat a l'anunci de grans solemnitats, el qual s'iniciaria després que el seny de les hores toqués les dotze campanades per barrejar-se amb els trons o morterets.

No hem d'oblidar que les campanes són un instrument de música tradicional com qualsevol altre, i que tot aquest patrimoni avui està força malmès i amenaçat, tant per les electrificacions indiscriminades i irreversibles com per la irrupció de potents tradicions foranes, a més –és clar– de les ensulsiades històriques i la pèrdua de funcionalitat comunicativa que ha estat substituïda per mitjans més eficaços.

Uns altres dels sons d'anunci festiu són aquells que acompanyen els funcionaris responsables dels bans i pregons, des del corn o cornetí del nunci fins als clarins dels heralds o les fanfàrries de músics, oferts en alguns llocs amb gran solemnitat i cuidada indumentària.

Hi ha el paquet de músiques que s'utilitzen per despertar la gent, executades a trenc d'alba, i d'ací ve el nom de *dianes*, *albadès*, *matinades*, *matinals* (si porten ball o entremesos), *galejades* (si es fan amb salves), *despertades*, etc., amb formacions musicals ben definides que ens indicarien l'indret on ens movem (o estem dormint, és clar).

Hi ha finalment aquells sons que ens indiquen la presència iminent d'algun dels elements de la festa. Podrien ser les *trampes* (timbres accionades dalt de cavall), que prenen el nom de l'onomatopeia del seu so (tram-pa-tram-pa-tram...) i que ens indiquen que vénen els gegants, o el soroll de la desacompassada pirotècnia, que ens indica el cap d'una cercavila.

MÚSIQUES DEL SAGRAT

Les expressions musicals de la religiositat sostenen un dels pilars fonamentals de l'esdeveniment festiu. Música i litúrgia s'han combinat des dels orígens en les antigues tradicions sagrades mediterrànies que han arribat als nostres dies –judaica, cristiana, musulmana– per generar monuments d'extraordinària bellesa.

El model festiu que ha configurat les nostres festes majors acostuma a girar al voltant d'un sant o patró, incardinat en la roda del calendari cristià, amb un paradigma principal que seria la festa de Maria Assumpta, situada al bell mig de l'estiu. Aquesta pràctica cultural condiona la mateixa estructura de la festa i en conseqüència totes les interaccions funcionals, simbòliques i expressives que en el seu transcurs es produeixen.

Pel que fa a la música, tot això es concreta en una colla de gèneres ben definits, la supervivència dels quals ha vingut condicionada –amb pros i contres– per les directrius litúrgiques de l'Església catòlica. Hem de ser conscients que la festa és el darrer reducte on po-

dem trobar esparsos components d'un ric mostrari musical que havia estat durant segles una pràctica habitual normalitzada en tot el calendari litúrgic.

Cal situar d'entrada el marc on es desenvolupa l'acció, tant el físic com el conceptual. Fem aquesta distinció perquè es pot utilitzar el temple per fer activitats extralituràgiques i no necessàriament profanes; de la mateixa manera, es fa servir el carrer i l'espai obert per a pràctiques sagrades. El marc també ens fixarà les tendències del gènere. Mentre dins el temple hi predomina la pràctica –vocal o instrumental– culta, a l'espai obert hi té més presència la popular, amb el benentès que podem trobar de tot a tot arreu.

Dins el temple les solemnitats són –o haurien de ser– anunciades per l'eteri martelleig de la roda de campanes. L'instrument predominant havia estat l'orgue (abans de la seva massiva destrucció el 1936) i en els llocs més modestos l'harmonium –instrument considerat, per cert, en les instàncies acadèmiques espanyoles, com una peculiaritat catalana.

La centralitat de la litúrgia recau en la celebració eucarística, que pren el nom d'ofici, i acostuma a ser una missa cantada. Antigament, abans de la desaparició dels mestres de capella –que es va produir paulatinament a partir del *motu proprio* «*Tra le sollicitudini*», del Papa Pius X, promulgat el dia de Santa Cecília de 1903– les misses cantades eren un gran esdeveniment musical, moltes vegades d'estrena rigurosa, amb polifonia, solistes i acompanyament orquestral. N'és una perfecta mostra la *Missa de les Santes*, composta per Mn. Manuel Blanch (1827-1883), que es pot sentir cada 27 de juliol a Santa Maria de Mataró. Amb la reforma esmentada es produeix, entre d'altres preceptes, la restauració del cant gregorià, que es torna a sentir de nou després de segles, i també altres gèneres d'autor, com la coneguda missa de veus i acompanyament de Lorenzo Perosi (1872-1956), sacerdot i músic ita-

lià, assessor musical de Pius X, interpretada abastament en els oficis de festa major a la nostra postguerra. En general, actualment les misses de festa major es resolen en esquemes diferents i variats, sobretot a partir de les directrius promulgades al Concili Vaticà II (1963).

Els instruments populars també tenen presència als oficis de festa major. Els diversos tocs d'ofertori per a gralla recollits en són un clar testimoni. Aquests instruments també havien interpretat els tocs d'*Alçar Déu*, tocat també per les bandes de música. A la catedral de Tarragona, la banda de música de la ciutat executa també el toc d'ofertori el dia de Santa Tecla enmig d'una singular resolució musical de l'ofici, conduïda pel teòleg, músic i compositor Mn. Miquel Barberà.

El cant popular també hi és present, per modesta que sigui la festa, en el gènere dels goigs, al voltant del qual ha sorgit –sobretot en la seva plasmació en l'anomenada literatura de *canya* i *cordill*– un estol d'aficionats i col·leccionistes en què s'hi poden comptar nombrosos especialistes. Més enllà del vessant popular, n'hi ha de totes les èpoques, compostos i aranjats en versions complexes i musicalment ambicioses.

Les hores canòniques, que segueixen la divisió grecoromana de la jornada, també tenen presència musical dins la festa, especialment les darreres del dia, que coneixem amb el nom de *vespres* i *completes*. Són compostes del cant dels salms, antífones, responsoris i himnes, amb lectures i oracions. En les festes majors és costum assistir corporativament a les *completes* dedicades al patró la vigília, mentre que les *vespres* són reservades al dia de la festa, abans o després de la processó.

Al carrer, també s'hi poden sentir cants i músiques sacres, especialment en el desplegament espectacular que anomenem processons. *Tocs de processó* per a instruments populars i marxes per a banda, però també petits cors que

poden interpretar motets i lletanies. Havien tingut implantació els *rosaris de l'aurora*, amb cant i acompanyament a trenc d'alba, tot i que no sempre necessàriament, doncs a Morella, a les Sexennals, he vist rosari cantat pel carrer a la tarda.

EL CERIMONIAL DEL CARRER

La processó defineix una modalitat singular d'exhibició itinerant, integrada per elements sagrats que poden anar acompanyats per altres de profans que anomenem *seguici*, compost per balls, figures i entremesos amb les seves respectives músiques. El *seguici* pot acompanyar igualment autoritats, comitatives i dignataris o corporacions en determinats cerimonials.

Quan el *seguici* no és penyora de l'acompanyament honorífic, sinó que els seus elements prenen un valor per si mateixos, acostumen a sortir per efectuar la *cercavilla*, acepció que assenyalava l'origen i la vocació urbana de molts d'aquests exercicis, localitzats tots ells en les primigènies processons del Corpus i traspassats suara a les festes majors. Cada ball i cada figura no solament té la seva tonada característica, sinó l'acompanyament amb la formació instrumental més adient, amb sons i timbres modelats pel temps, els quals constitueixen el nucli central del mostrari de sons que és la festa major. La seva correcta recepció i gaudi dependrà no solament de la seva naturalesa, sinó sobretot de l'equilibrada distribució protocolària en l'ordre del *seguici*. Més enllà de l'estricta funcionalitat, imprescindible per a la consecució de la dansa, tots aquests sons, solitaris o barrejats, proporcionaran el clima sonor adequat i indicatiu de la festa.

La música també té sentit en solitari. De fet, l'origen de la *cercavilla* cal cercar-lo en la passada pels carrers dels músics de la festa, tant en senyal de cortesia i salutació com també propagandística per a un acte posterior.

Les formacions musicals més o menys complexes també han servit per acompanyar autoritats. El rol històric encomanat a les petites bandes de ministrers va ser traspassat a la primera meitat del segle XIX a les incipients bandes de música, que havien substituït les gralles, baixons i sacabutxos d'aquelles per clarinets, cornetins, trombons i tubes, amb el reforç considerable de les percussions amb bombo, caixa i platerets.

ELS GRANS ESDEVENIMENTS

Un dels conceptes definitoris de la festa –al qual la música no n'ha estat aliè– és el d'esdeveniment extraordinari. Cal tenir en compte que durant centúries la festa ha estat l'única ocasió en la roda de l'any en què es podia gaudir de determinats espectacles quan la comunicació i el desplaçament eren feixucs, dificultosos i generalment reservats a uns pocs. El ferrocarril, a la segona meitat del XIX, trencaria aquest esquema per establir un nou marc de relacions i intercanvis que no ha fet més que créixer fins avui mateix.

Si bé ara ja no cal esperar la festa major per gaudir de concerts, sarsueles, òperes, ballets i espectacles de varietats, s'ha mantingut el marc festiu com l'aparador d'espectacles singulars i irrepetibles, que ara es tradueixen en macroconcerts amb milers de vats de so i de llum, tot plegat en concomitència amb els cabals disponibles de cada comunitat.

Pel que fa al domini del fet excepcional dins la festa, cal reservar un espai per al teatre, que des de sempre ha donat ales a la fantasia i la creativitat valent-se de la paraula per combinar-la a voltes amb la música. Hom l'ha qualificat com a festa dins la festa. Aposaríem, naturalment, pel gènere d'arrel popular amb connotació musical. Hi podríem posar en un extrem una llarga relació de balls parlats, el més extès dels quals seria el de Serrallonga, que mitifica el

cèlebre bandoler de les Guillerries. A l'altra banda, hi podríem posar la representació dels Misteris de Santa Maria, amb el d'Elx, que ha esdevingut un dels espectacles més rellevants del planeta.

EL RITUAL DE L'APARELLAMENT

La centralitat de l'esdeveniment comunicatiu és ocupada per la relació i el galanteig entre el jove, i aquesta aproximació s'ha servit sempre de l'estratègia del ball i la dansa principalment, juntament amb altres modalitats –avui força en desús– com podien ser les cançons de ronda, de pandero, serenates o les corrandes de dansa, que s'havien d'improvisar per entrar a la rotllana. Tot aquest repertori juvenil avui ha estat substituït per un únic ritual d'aparellament, que és el ball de parella o bé la dansa de plaça, amb modalitats més localitzades territorialment, si fem excepció de la sardana al Principat, que mereixeria un comentari apart per la seva complexitat com a fenomen que va més enllà del fet coreogràfic.

Cal fer distinció, pel que fa a la dansa, d'uns espais festius ben definits segons la naturalesa de l'exercici. D'una banda, la dansa o ball de plaça, que té com a marc idoni l'aire lliure, sigui la plaça o l'era davant d'una ermita, amb unes formacions musicals sense amplificar i nodrides d'instruments populars, com podrien ser les xeremies mallorquines, les bandes de música al País Valencià o a les terres de l'Ebre i la cobla de sardana al Principat, amb tot un seguit d'altres formacions més elementals en franca recuperació d'uns anys ençà, com grups de grallers, dolçainers, flabiolaires o rondalles, amb músics que coneixen i dominen el repertori i la consuetud de la celebració.

D'altra banda, ens trobem amb els balls de parella, situats a l'envelat –real o fictici–, on els ritmes de moda s'han adaptat també a situacions socials diferents segons l'ac-

cent generacional. El ball d'envelat ha perpetuat algunes propostes de galanteig amb vessants estètics, com són els balls del ram o del fanallet, o d'altres de vessant humorístic, com el ball de l'escombria o de la patata. Tot plegat, amb el suport musical de potents formacions que són les cobles-orquestres o macroformacions de més envergadura que s'adaptin als gustos i les exigències actuals dels festers.

Podem contemplar finalment molts d'aquests fenòmens que han estat objecte de *riproposta*, és a dir, tots aquells gèneres constitutius del nostre patrimoni musical que es van deixar de fer servir per raons de diversa mena, dels quals se'n fa una nova lectura i es restauen amb una altra mentalitat. Aquí hi situaríem tota la militància creixent dels balls folk, amb un considerable gruix de músics i formacions que els dona suport.

Podríem contemplar també el fenomen de les havaneres com a fet artístic que, partint dels antics ritmes de fusió, ha esdevingut un marc creatiu amb un ressò considerable.

CONSIDERACIÓ FINAL

El darrer quart del segle XX ha representat un període històric excepcional pel que fa a la recuperació dels sons i altres signes d'identitat característics de les nostres festes. Coincidents paradoxalment amb una certa desfibració social, induïda per l'individualisme galopant, el consumisme exacerbant i el papanatisme mediàtic, amb la qual cosa la festa continua com sempre –o més que mai– essent un espai de privilegi i partitipació on es pot compartir, entre moltes altres coses, un entranyable paisatge sonor.